

Németh László kiadatlan írásaiból*

Az öregedésről

Amikor Halász Gáborral, a tanulmányíróval, utolszor együtt voltam, érdeklődtem, mivel foglalkozik. Élvezem az öregedést, mondta. Illik a műfajomhoz.

Bölcs emberek mindig tudták, hogy megöregedni nem szomorúbb, mint felnőni vagy megszületni. Amikor Sophoklestől megkérdezték: hogy állsz, Sophokles, a szerelemmel, tudnál-e még asszonyt szeretni — Ő azt felelte: Isten őrizz, kedves barátom. Olyan őszinte örömmel mondtam búcsút a szerelemnek, mintha csak egy örült és kegyetlen úr mellől szöktem volna meg. A mi korunkban a Sophoklesek megfogyatkoztak. Tanítványaimnak sokszor idézem Weöres Sándor versét: „Azért szánom én a mai embert, mert a szíve nem bír öregedni”. Mért nem bír? Mert a semmit sem becsüli úgy, mint a testi frissiséget? Azt hiszem, nagyobb oka is van. A megöregedéshez töke kell: lelki tartalékok. Akiből túlsokat vett ki a gyermekkora: sosem lesz felnőtt; a megerőltető férfikor öregségünket eszi meg. Századunk kitolja az átlag élet-határt, de elnyúvi tartalékait.

Mostanában sokat beszélek egy emberrel, aki ötven éves kora felé mindenéből kifosztódott. A családjá elfordult tőle, a nemzetből kizáródott. Azt hittem, igen nyomorultnak kell éreznie magát: hiszen húsz éven át ezért a kettőért élt; szerencsétlenségének is az volt az oka, hogy mindkettőt túl mohón akarta beoltani önmagával. Nagy meglepetésemre derültebbnek találtam őt, mint valaha. Eleinte azt mondta, én is azt hittem, hogy nyomorultnak kell éreznem magamat. De rájöttem, hogy nem vagyok az. A veszteség kárpótolt azért, amit elvesztettem. A sok mindenért, amiből kiforgattak. Mindent kaptam, amelyben idáig nem értem rá szétpillantani. Ha a gyerekeim egy kis szeretetet színlelnek: a cselédjük leszek. Ha a nemzet megtúr gondjai mellett: abba bódulok bele. Így a világot és az emberiséget kaptam hátralevő éveimre családomul és nemzetemül.

Igen, szinte jó, ha gorombán veszik el az embertől férifijátékait. Így jut fényhez, ami öregkorunkra volt bennünk félretéve. Amit Sophokles egy szenvedélyről mond, *mindenre* érvényes: az ember úgy gondol vissza rájuk, mint aki örült kegyetlen uraktól szabadult meg. Az ifjúsághoz, férfikorhoz partnerek kellenek. Kedves, feleség, barát, bajtársak, gyermek, ország. S minél szerencsésebben és mohóbban akar valaki férfi lenni, annál biztosabb, hogy viszonyok helyett sebeket nyit magán. Az öregkor ereje az, hogy magunk is ele-

---

* Az öregedésről még a Válasz számára készült, Illyés Gyula hagyatékában maradt fenn. A Marconnaynak szóló levél A nagy iram című önéletrajzi regényének első részét, a Gyermekkort elemzi. A költőt Németh László még a Napkelet szerkesztőségében megismerte, ő a modellje az Aurél a Kékesen főhősének. A Benedek Andrásnak írott levélről korábban szoltunk egy Illyésnek írt beszámoló jegyzetében. (G. F.)

gek vagyunk hozzá. Egy magányos ifjú csupa dac, sértődés, mélabú: az igazi öreg akkor is magában van, ha egy ország ül a lábainál.

Mint bölcsélet tanár is tapasztalom, hogy az embernek két életkora van, melyben a filozófiára különösképp fogékony. Az egyik az, amelyben legkülönb tanítványaim vannak. A nemi érés lázán átestek, s az ifjúság néhány hűvös, szellem-érlelő évet iktat az életükbe. A másik, amelyben tanárjuk szeretne lenni. A test már hanyatlásnak indul, de a lélek még nő s önmaga zavarain túlemelkedve, az egészre emeli pilantását. Ebben a két korszakában lesz az ember az, ami igazán: homo metaphisicus. De míg az ifjúság mögött szól, a metafizika a számukra kikötő. Őket a világba hajtja rendet teremteni, minket a kincseink közé ültet.

A magyar szellem még nem fedezte föl a megöregedés hatalmát. Az élet itt hol az embert égette el, hol tartalékjait. Az egyetlen hiteles öreg, akinek a sugárzásában én is fürödhettem — Móricz Zsigmond — túl keserves klimakteriumon ment át, hogy mint öreg egészen kiforrhasson. Pedig a magyar irodalomnak tán semmire sincs olyan nagy szüksége, mint egy kis öregedésre: a legfiatalabbak érzik ezt legjobban. Sohasem magzott föl annyi metafizikus költő, mint ma a társadalmi kérdések korában. Vajon mi, akiknél mégis csak természetesebb, hogy megöregedjünk, győzzük-e velük a versenyt ebben az egyben legalább?

Debrecen a nemzedéknyilatkozatok városa. Húsz éve, lerohanván, mi is itt vettük észre, akkori fiatalok, hogy nemzedék vagyunk. Milyen proklamációt tehetnénk közzé most, öregkorunkra? Akiben köztünk az öregedésre a legtöbb tehetséget láttam, Gulyás Pál, halott. De az élők közt is vannak háromnégyen, akiket mint sokat ígérő öregeket vén kritikusként számon tartok. S ha egy ifjú Pleiadhoz legalább heten kellene, egy nemzet felnövéséhez az emberiségbe — Weimar a példa — két, sőt egy öreg is elég lehet.

Ezt az öregkort persze meg kell adni nekik. A gyerek sem védtelenebb az öregedőnél. Őt erős szeretet védi, az öreget a halvány kegyelet. A gonosz, erős öregek azért ragaszkodnak annyira a hatalomhoz, mert ismerik ezt a kegyeletet. A hatalom azonban mindent megront: az öregséget is. Bár érzékenyebb vagyok a szégyenre, szívesebben töltöm el szégyenben az öregségemet, mint hatalomban. Mert ebben is van ám szép s öreg emberhez méltó: rábízni magunkat arra a minimális tiszteletre, melyet egy becsületes életműnek még a merénylőben is föl kell keltenie. Az ember úgy érzi: most kezdeném az igazit. De az ellen sem tesz, ha egy vásott gyerek az egészszet elpattintja. Akiben az „én” megszűnt: annak az élet jó s a halál könnyebb. Az ember gondja, hogy vigyázzanak — a magukéra.

(1948)

Levél Marczonny Tibornak önéletrajzi regényéről

Kedves Tibor,

el kell mennem, itt hagyom a kéziratodat: őszintén gratulálok hozzá. Már mint probléma is izgató: hogy lehet, hogy valaki, közelebb a hatvanhoz, mint az ötvenhez, ennyivel jobb művet írhatson, mint a régiek. Verseidről — ameddig költői fejlődésedet követtem — az volt a véleményem, hogy elsődrendű, színes, művészi temperamentum megnyilatkozása, de mondanivalójuk nem elég súlyos, a kaleidoszkóp-csillogásból nem bontakozik ki ehhez mérten jelentős költői profil. Ebben a könyvben a vers nemes iramát nemcsak hogy át tudta menteni a prózába, de jóval jobb prózaírónak bizonyultál, mint költőnek, egyrészt mert a prózában sokkal ritkább ez a száz oldalakon át kitartott magas s mégis konkrétumokba horgonyzott hang, másrészt itt megtaláltad a hanghoz méltó mondanivalót: a csodálatos tisztán megőrzött, prózai művekbe eddig el nem pocsékolta gyermekkori emlékeket. S még egy: most derült ki — főként az ispánt, kocsist, parasztokat, vidéki urakat ábrázoló részekben — amit lírai önimádatban eddig nem vettél észre, hogy milyen elsőrangú emberábrázoló vagy. Aztán meg az anyag is rendkívül érdekes: az a dunántúli féларisztok-rata és félmagyar világ nyomtalanul elvész, ha te meg nem örökíted. Így hát sok minden együtt van ebben a műben: a prózát átlegő költészet, emberfestés, dokumentális hitel. Kifogást tán a túlságosan gomolygó szerkesztés ellen lehetne felhozni, főként az első részben, ahol az ősök közt elvész néha az ember. Néha Eta figyelmeztetése is eszembe jut, amikor nagyban magyaráztál s ő rád szólt: Tibor, ne nézd magad a tükörben. Ilyen tükörbevetett pillantások itt is vannak, s akkor egyszerre kiesel költői realizmusodból, fölgyúl az önimádat tüze s a kis Tibor olyan okosat mond. Az utolsó nyolc oldalt — ha kiadókkal tárgyalsz — oda ne add, különben sem érzem szükségesnek. Bosszú és diadal: legyen a mű.

1954. I. 16.

Németh László

Levél Benedek Andrásnak a Galileiről

Kedves Barátom,

itt a szigligeti csöndben, a balatoni hegyek vonalát nézegetve, ráértem a Galilei-ügyön nyugodtan gondolkodni. Azt hiszem, megfejtettem a számomra oly érthetetlen változtatási kívánságok értelmét: Castelliből, aki (ahogy most mondják) pozitív alak volt idáig, negatív figurát kell csinálnom. Amit én úgy fordítok le magamnak, hogy a tizenkét papi ruhát hordó szereplő közül egyiknek sem szabad rokonszenvesnek maradnia. Így persze megértem, hogy Gyula szavával mért feltétel, ami „lényegtelen”. De azt is, hogy akármennyire szeretném, ha a darabom megjelenne (s a jóhiszemű emberek szemében egy kicsit megvédene), inkább erről az elégtételről is lemondok, mint hogy ebbe a változtatásba belemenjek.

Először is: olvastam vagy hetven—nyolcvan Castelli-levelet, a legrokonszenvesebb hang az egész levelezésben. A pör után szinte melancholikus lesz, nem vár semmi jót századától. Az hogy szerzetes, egészen mellékes körülmény a mellett, hogy tudós; a tudománytörténet mint Olaszország egyik legnagyobb tudósát, egy új tudományág, a hidrodinamika megalapítóját tartja számon. Ha egy vagyontalan ember tudós akart lenni, akkoriban nem is volt más útja, mint hogy az egyházi rendbe lépjen. Castelli ott soha semmi méltatlant nem csinált. Legfőleg nem dobta le a csuhát, nem lett Giordano Brno, — ami persze életkor és temperamentum kérdése is. „Negatívívá” tennél te egy ilyen alakot, Galilei egyetlen síríg-hű barátját, csak hogy darabod „sematikusabb” legyen?

De fontos kompozíciós okok is elleneszoznak, hogy az oszlopot, amelyet a darabban Castelli jelent, ki hagyjam fűrészelni. Galilei nem naiv gyerek, aki művével ártatlanul bemegy egy oroszlán-barlangba. Ő az egyházon-belüli jobbérzésű, tudányszerető pártra számít, amely segítségére lesz a szégyenletes tilalom feloldásában. Mi ezt a pártot a javítások során (íjedten veszem észre) megsemmisítettük. Eltűnt Ciampoli bíboros, a könyv recenzense, akit a pápa vidékre száműzött, el Campanella, a pápa filozófusa; a szienai érsek mondása jezsuita pletykává fakult, Castelli és Galilei ellentétét az utolsó jelenetben elmélyítettük, az ítélet előtti meghasonlást a bíboros-testületben jórészt kihagytuk. Ezek a változtatások önmagukban mind jelentéktelenek, főként ha az ember nem figyeli tovább rezgésüket a műben, valójában azonban épp azt a mély erkölcsi válságot tüntettük el, amit a Galilei-pör az egyházban fölkaavart.

Neked nem kell magyaráznom, hogy ezek a sematizáló törekvések milyen helytelenek még akkor is, ha nem az író és a mű, hanem az igazi propaganda szempontjából nézzük. Gyulának tökéletesen igaza van, hogy itt minden baj ebből eredt: én egy felfedező [útra] vállalkoztam (emlékezz megbeszélésünkre), a színház pedig egy antiklerikális darabot várt tőlem. De noha én nem vállalkoztam arra, amit ki akartak sajtolni belőlem: állítom, hogy Galilei e javítások nélkül azt a célt is jobban szolgálja, nemcsak azért, mert, úgy ahogy én beállítottam, épp azt a pillanatot fogjuk el, amikor egy testület, szervezet, amelyben jóérzésűek és heccmeiszterek akkor még mind együtt vannak: az előbbieket ellen dönt, részben mert valami izgató, kiszámíthatatlan novummal került szembe; részben mert a fatális emberi gyengeségek túlsúlyba kerülnek benne. Az én darabomban Castellinek nem a korlátoltságán, hanem épp a szomorúságán, a reménytelen ragaszkodásán egy egyházi szempontból voltaképp forradalmi tételhez (kinyilatkoztatás és természetismeret párhuzamosságáról) mutathatja meg igazán, hogy az egyház sorsa e pörben megpecsételődött. Menynyivel kevésbé drámai, amit cenzoraim akarnak s csaknem el is értek: hogy Galilei — a kész és eltökélt gonoszok barlangjába menjen be tanaival.

Sajnos, én nem tudom az életet angyalok és ördögök harcának látni. S Galilei történetében is csak azt láttam, amit a magaméban is már annyiszor, hogy sok kis emberi gyöngeség, korlátoltság, sőt még némi jóakarát is, összeszóvetkezve pokolt tud teremteni, egy valódi vagy vélt igazságához tehetetlenül ragaszkodó ember körül. S morálisan is veszedelmes dolog: azt tanítani, hogy a világ vértanúit ember-ördögök gyötörték meg. Így mindenki azt mondhatja: én nem vagyok Júdás, nem vagyok Inchofer; de ha azt látjuk, hogy a bennünk is meglevő hibák azok, amik egymással szóvetkezve az érték gyehennalángjává válnak, akkor megdöbbenünk s óvatosabbak leszünk tetteinkben.

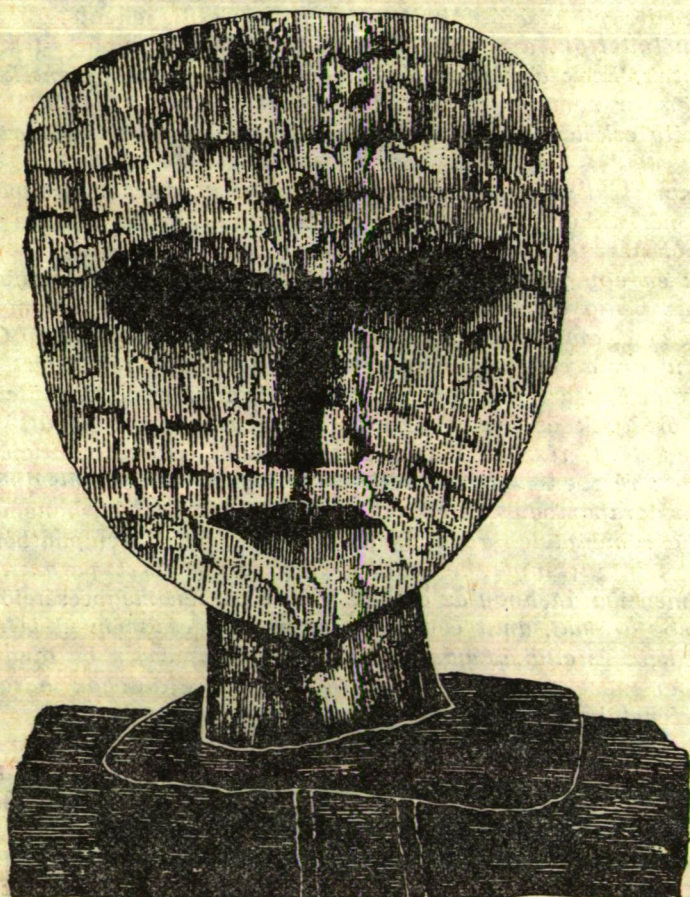

De ez már messze vezet a ténytől, hogy a Galilei-előadásról egyelőre le kell mondanunk. A színház is kétségtelenül sok munkát vesztett benne, én azonban még többet s azonfelül az egészségemet is. De a veszteség nem végleges, — hisz meglehet, hogy mindazt, amit itt írtam, egyszer ott fent is belátják s akkor van egy kész darabotok. Gyulának mindenesetre köszönettel tartozunk, én is, de még inkább ti, hogy művészi lelkiismeretem további erőszakolását közbelépésével megakadályozta. Nem tudom, elhiszed-e, de én inkább a ti érdekekben fordultam hozzá; munka közben megszerettelek titeket, főként téged.

Barátsággal:

Szigliget, 1954. március 6-án.

Németh László

SZENTI ERNŐ RAJZA